

Răzvan Mihai Neagu, *Formarea intelectualității dintr-un oraș săsesc al Transilvaniei. Studenți din Sebeș la marile universități europene*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2020, 314 p.:

Răzvan Mihai Neagu este un istoric care, în ultimii ani, s-a preocupat de formarea elitelor din orașul natal Turda în special (*Formarea intelectualității din Turda. Studenți din Turda la marile universități europene (1377-1918)*, Cluj-Napoca, 2015; *Momente din istoria orașului Turda: personalități, evenimente, instituții (secolele XV-XX)*, Cluj-Napoca, 2017) și din întreaga Transilvanie în general (*Formarea elitelor ortodoxe din Transilvania, Banat și Crișana la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Studenți români din Transilvania, Banat și Crișana la Facultatea de Teologie a Universității din Cernăuți (1875-1918)*, Cluj-Napoca, 2018; *Preoții Marii Uniri, volum I: Preoți din Comitatele Turda-Arieș, Târnava Mare și Târnava Mică la Marea Unire*, Cluj-Napoca, 2019). În această direcție de cercetare se înscrie și lucrarea *Formarea intelectualității dintr-un oraș săsesc al Transilvaniei. Studenți din Sebeș la marile universități europene*, apărută în acest an la Editura Școala Ardeleană din Cluj-Napoca, pe care ne propunem să o recenzăm.

Lucrarea *Formarea intelectualității dintr-un oraș săsesc al Transilvaniei. Studenți din Sebeș la marile universități europene* debutează cu o „Prefață” scrisă de istoricul sebeșean Mihai-Octavian Groza, în care acesta prezintă atât biografia și activitatea științifică a istoricului turdean Răzvan Mihai Neagu, cât și contribuția pe care o aduce această carte la cunoașterea intelectualității sebeșene din perioada 1383-1918. Lucrarea se continuă cu un „Cuvânt al autorului”, în care acesta prezintă istoria cărții și șantierul său de cercetare istorică ce s-a desfășurat cu precădere în ultimii cinci ani.

În primul capitol, intitulat „Considerații privind istoricii și istoriografia româno-maghiară dedicată problematicii studenților din Transilvania”, istoricul Răzvan Mihai Neagu a realizat o expunere istoriografică a lucrărilor istoricilor români, maghiari și germani care s-au preocupat de problematica studenților transilvăneni la marile universități europene în perioada Evului Mediu și pe parcursul Epocii Moderne.

În capitolul „Noi considerații despre studenții din Sebeș la marile universități europene în epoca medievală (1383-1520)”, istoricul Răzvan Mihai Neagu a analizat prezența studenților sebeșeni la marile universități europene, prezentând pentru o parte dintre ei și carierele lor ulterioare. Astfel, în intervalul 1383-1520, 46 de studenți originari din Sebeș au studiat la Universitatea din Viena, la Universitatea din Cracovia și la Universitatea din Praga. Cel mai important student al Sebeșului în Evul Mediu a fost Johannes de Mulbacko sau Johannes Wittich din Mühlbach, doctor în teologie și rector al Universității din Viena.

În capitolul următor, „Studenți din Sebeș la marile universități și școli superioare europene între anii 1520-1700”, autorul a analizat formarea intelectuală a

celor 16 tinerii originari din Sebeș la universitățile și școlile superioare europene. Astfel, autorul observă o scădere a numărului de tineri sebeșeni care vor studia la universitățile europene în perioada 1520-1700 față de perioada medievală, scădere cauzată, în special, de decăderea economică a orașului. De asemenea, autorul observă că în această perioadă studenții din Sebeș au optat, cu precădere, pentru universitățile și școlile superioare din spațiul german, fapt determinat, în mare parte, de apartenența lor etnică. În perioada 1520-1700, studenții sebeșeni au studiat la universitățile și școlile superioare din Wittenberg, Heidelberg, Altdorf, Viena, Leipzig, Danzig, Königsberg, Nürnberg și Rostock. Cel mai important student al Sebeșului din această perioadă a fost Michael Pancratius, doctor al Universității din Rostock care, după ce a revenit pe meleagurile natale, a fost pentru o perioadă preot, iar mai apoi a condus Biserica Evanghelică-Lutherană de confesiune Augustană din Transilvania.

În capitolul al patrulea, „Formarea intelectualității din Sebeș în Epoca Modernă. Studenți din Sebeș la universități europene între anii 1700-1849”, istoricul Răzvan Mihai Neagu a realizat o scurtă trecere în revistă a istoriei orașului Sebeș în perioada modernă (1700-1849) și a învățământului transilvănean, urmând ca în cea mai mare parte a capitolului să se oprească asupra tinerilor care au studiat la mari universități europene. Astfel, între anii 1700-1849, 57 de studenți originari din Sebeș au studiat la universitățile din Viena, Jena, Leipzig, Halle, Berlin, Pesta, Wittenberg, Győr, Helmstedt, Wiener Neustadt, unii dintre ei studiind la două sau chiar trei universități europene. De asemenea pentru o parte dintre ei, autorul a reușit să creioneze crâmpoie din formarea lor gimnazială, să adune o serie de informații privitoare la statutul social, apartenența confesională, vârsta la care au urmat cursurile universitare, precum și titlurile academice obținute. De asemenea, apartenența etnică și carierele ulterioare ale tinerilor sebeșeni formați la universitățile europene în perioada 1700-1849 sunt bine surprinse în acest capitol, autorul realizând adevărate medalioane biografice pentru următorii studenți sebeșeni: Johan Michael Adami, Michael Arz, Ioan Balomiri, Joseph Baumgarten, Daniel Battenseiler, Samuel Bergleiter, Stephanus Birtelius, Martinus Conrad, Johann Dürr, Demeter Eli, Eugen Filtsch, Georgius Gabel, Michael Gestalter, Johannes Göbl, Stephanus Gottschling, Franz Hammer, Jakob Hönel, Ludvig von Hutern, Anton Jugenitz, David Krasser, Friedrich Krasser, Samuel Krauss, Georg Löprinch, Ferdinand Metz, Georg Friedrich Marienburg, Joseph Marlin, Georg Mätz, Simon Mauksch, Joseph Friedrich Mauksch, Michael Möckel, Ioan Moga, Petru Moga, Karl Neidel, Johann Ludwig Neugeboren, Georg Pilder, Matthias Pildner, Petrus Schatz, Johann Schirmer, Johann Schneider, Friederich Wilhelm Schuster, Pal Sommer, Friederich Zaltner, Michael Wagner.

În prima parte a ultimului capitol, „Studenți din Sebeș la universitățile europene între anii 1849-1918”, autorul a realizat o scurtă trecere în revistă a evoluției orașului Sebeș în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și primele două decenii ale secolului al XX-lea, dar a prezentat și viziunea despre învățământ a sașilor în această perioadă. În cea de-a doua parte a acestui capitol, autorul a analizat evoluția școlară a celor 125 de studenți sebeșeni care au studiat la universitățile europene între anii 1849-1918. Din această perioadă avem primele trei

doamne originare din Sebeș care au studiat la universitățile europene (Irmgard Krasser, care a studiat la Universitatea Tehnică din Dresda; Eva Kraft, care a învățat la Academia de Muzică din Viena; Elena Borcia, care a studiat la Academia Orientală de Comerț din Budapesta). Ceilalți 122 de studenți sebeșeni au studiat la universitățile din Viena, Leipzig, München, Jena, Tübingen, Berlin, Halle, Erlangen, Marburg, Dresda, Breslau, Heidelberg, Strasbourg, Würzburg, Hanovra, Mittweida, Tharandt, Nürnberg, Budapesta, Cluj, Selmechánya, Kecskemét, Berna, Zürich, București. Originea etnică și confesională, mediul social din care proveneau studenții sebeșeni, studiile anterioare, fenomenul peregrinărilor universitare, costul studiilor și gradele universitare obținute sunt aspecte analizate cu maximă atenție de autor. Capitolul este încheiat de biografiile celor mai importanți sebeșeni care au studiat la universitățile europene între Revoluția de la 1848-1849 și Marea Unire de la 1918.

Fiecare capitol al acestei cărți este însoțit de o anexă în care sunt trecuți, în ordine alfabetică, tinerii studenți sebeșeni, universitatea la care au învățat, gradul academic obținut și câteva date despre cariera lor ulterioară, aceste anexe fiind foarte utile unui cercetător grăbit care dorește să caute informații despre un anume personaj din Sebeș.

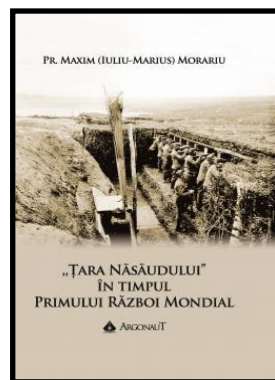
Lucrarea istoricului Răzvan Mihai Neagu este încheiată de consistentele concluzii, dar și de un cuprinzător rezumat tradus în limba engleză și germană.

În încheiere, doresc să-mi exprim public satisfacția de a fi citit această nouă lucrare a istoricului turdean Răzvan Mihai Neagu, care nu mă îndoiesc că va avea o receptare pozitivă în istoriografie și în rândul publicului larg, eforturile lui meritând toate laudele specialiștilor și publicului cititor.

Dr. Nicolae DUMBRĂVEȘCU

Maxim (Iuliu-Marius) Morariu, *Țara Năsăudului în timpul Primului Război Mondial*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2018, volum I, 159 p., volum II, 139, p.:

Părintele Maxim (Iuliu-Marius) Morariu, tânăr istoric, cercetător și teolog, format în școala universitară clujeană, ne-a obișnuit să ne aducă materiale istoriografice de mare calitate atât pentru amatorii de istorie, dar mai ales pentru specialiștii domeniului. În acest spectru al cercetării, regăsim și lucrarea *Țara Năsăudului în timpul Primului Război Mondial*, publicată în două volume, la Editura Argonaut, în anul 2018. Apărută într-o perioadă când aflusul istoriografic a fost unul dominat de tema Primului Război Mondial, cercetarea părintelui Maxim Morariu se remarcă, în primul rând, prin cea mai importantă componentă a istoriei și anume sursele. Diversitatea lor și expunerea întregului material în două volume accesibile cititorului, aduc originalitate și noutate întregii lucrări.

În al doilea rând, cele două volume, inegale ca întindere și diverse ca tematică, impresionează prin metoda și instrumentele de lucru folosite. La o analiză mai tehnică, primul volum însumează 159 de pagini, fiind organizat, în șapte părți sau capitole. Debutază ca un volum clasic de valorificare memorialistică, a surselor bine cercetate în cadrul arhivelor județene. Tema Primului Război Mondial este abordată și prezentată prin ochii participanților direcți, a soldaților de rang superior sau inferior proveniți din zona Năsăudului și care s-au regăsit pe frontul sârbesc, galițian sau rusesc. Regăsim pe lângă memorialistică de război și trimiteri la istoria locală și personală a memorialiștilor. Fiecare manuscris este bine explicat din punct de vedere istoriografic de către autor fiind prezentate punctele forte ale surselor, precum și minusurile surselor memorialistice.

Un aspect interesant al lucrării este reprezentat de modul original în care părintele Maxim Morariu continuă lucrarea prin îmbinarea diferitelor teme. Dacă în prima parte avem prezentarea unor texte memorialistice, se continuă cu o serie de prezentări din perspectiva imagologiei istorice a Primului Război Mondial. Aici regăsim trimiteri către etnologie și istoria folclorului pe timp de război din zona Năsăudului. Firul evenimentelor este foarte bine păstrat și evidențiat începând de la prezentarea desfășurării ostilităților prin ochii memorialisticii mărunte, trecând apoi prin filtrul critic imaginea și urmările războiului pentru cei rămași acasă.

Primul volum se încheie cu o foarte bună analiză demografică, ce prezintă situația natalității din localitatea Salva, județul Bistrița-Năsăud, din perioada anilor 1914-1916. Încă o dată, părintele Maxim Morariu reușește să adauge în paginile lucrărilor sale un quantum impresionant de teme, de la memorii, imagologie, amprente importante de istorie locală, dar și importante analize demografice documentate.

Al doilea volum al lucrării are 139 de pagini fiind structurat în șase părți. Este o continuare, pe baza surselor, a primului volum. Sunt amintite importante personalități năsăudene, precum Grigore Pletosu, care au reprezentat până în acest moment al carierei părintelui Maxim Morariu importante șantiere de cercetare. Insistență deosebită se acordă și momentului Marii Uniri de la 1918. Față de primul volum, această a doua parte a întregii cercetări se axează și pe un important palier reprezentat de istoria ecleziastică și rolul jucat de preoții năsăudeni în înfăptuirea Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918.

Totodată, dacă am lăsa la o parte firul evenimentelor foarte bine prezentate, prin organizarea surselor de către autor, credem că este de un real interes să realizăm și o scurtă analiză a aparatului critic folosit. Întreaga lucrare, merită o atenție sporită din acest punct de vedere. Notele explicative, trimiterea la surse este una exemplară, diversă și în conformitate cu normele academice în vigoare.

Organizarea aparatului critic nu se oprește doar la notele de subsol; bibliografia este una bine structurată, iar aspectul demn de lăudat este reprezentat de prezența indicilor. În primul volum al lucrării regăsim atât indice de nume, cât și indice de locuri (localități, orașe), iar în al doilea volum avem, de asemenea, indice de nume. Nu trebuie trecut foarte ușor peste acest aspect, mai ales în zilele noastre când istoricii sau amatorii de istorie caută să scrie cât mai mult și uită de multe ori de aplicarea normelor ce țin de aspectul științific al materialelor publicate.

Anexele prezentate atât în text, cât și la final, arată modul profesionist în care a lucrat autorul. Bibliografia diversă, aranjarea ei și prezența la finalul ambelor volume a unor rezumate, traduse în limbi de circulație internațională, duc lucrarea spre o mai mare accesibilitate pentru cititor. Totodată, am dori să atingem și acest aspect al accesibilității pentru cei care vor citi întregul material. El este prezentat într-un format de bună calitate, mediu ca mărime fizică, foarte ușor de abordat din perspectiva lecturării. Modul de prezentare estetic, cât și talentul scriitorului, sunt evidențiate în paginile celor două volume.

Nu în ultimul rând, cele două cărți beneficiază și de un anumit renume având în vedere că prefața volumului I este realizată de o personalitate academică, respectiv părintele profesor universitar doctor Ioan Chirilă, iar prefața celui de-al II-lea volum este semnată de istoricul Mihai-Octavian Groza.

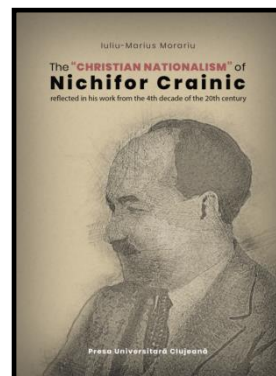
Pentru final, pentru a concluziona, lucrarea părintelui Maxim, *Țara Năsăndului în timpul Primului Război Mondial*, intră în circuitul istoriografic al lucrărilor care marchează Centenarul Marii Uniri. Salutăm inițiativa autorului și nădăjduim că și în viitorul apropiat vom avea parte de alte cercetări care se vor ridica la nivelul înalt de profesionalism stabilit până acum.

Andrei PĂVĂLEAN

Iuliu-Marius Morariu, *The „Christian Nationalism” of Nichifor Crainic reflected in his Work from the 4th Decade of the 20th Century*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2020, 173 p.:

Analizarea ideologiei naționaliste, în diferitele sale forme, reprezintă un demers de un interes major în societatea contemporană ținând cont de faptul că, în ultima perioadă, asistăm la o recrudescentă a acesteia în diferite state ale lumii. În cazul României, formele de manifestare ale noilor naționalisme imită, într-o oarecare măsură, de multe ori într-o cheie eronată (ca urmare a curenților intelectuale, a inculturii crase a celor care le propovăduiesc), modelul interbelic. Din acest motiv, volumul pe care ne-am propus să-l recomandăm publicului cititor, *The „Christian Nationalism” of Nichifor Crainic reflected in his Work from the 4th Decade of the 20th Century*, semnat de Iuliu-Marius Morariu, este extrem de actual.

Iuliu-Marius Morariu este un teolog și istoric român, ancorat în ceea ce înseamnă cercetarea academică performantă, dovadă atât multiplele specializări și stagii de cercetare realizate, într-o adevărată *peregrinatio academica*, în Austria, Serbia, Elveția, Slovacia, Franța și Italia, cât și volumele publicate de-a lungul ultimilor ani care abordează diferite problematice, de la autobiografia spirituală, la formarea elitelor intelectuale, istoria Primului Război Mondial și a Marii Uniri. Volumul avut în vedere, *The „Christian Nationalism” of Nichifor Crainic reflected in his Work from the 4th*

Decade of the 20th Century, reprezintă varianta publicată a disertației de masterat susținută în vara anului 2020, în domeniul științelor politice, la Facultatea de Științe Sociale a Universității Pontificale Angelicum din Roma.

Nichifor Crainic a fost unul dintre intelectualii de marcă ai României în perioada interbelică, profesor universitar și membru al Academiei Române, creator și promotor al curentului gândirist. A fost unul dintre cei care au aderat la mișcarea legionară, scrierile și discursul său marșând spre ceea ce s-a numit naționalismul creștin (în sensul conservării moștenirii spirituale creștin-ortodoxe). Volumul avut în vedere și-a propus să scoată la lumină acest „naționalism creștin”, așa cum a fost el definit de Nichifor Crainic în scrierile sale din deceniul patru al secolului trecut.

Structural, volumul este alcătuit din trei capitole, precedate de un cuvânt înainte semnat de profesorul Inocent-Măria Vladimír Szaniszló și de introducerea autorului, urmate de concluzii, lista bibliografică și indicele de nume.

Cel dintâi capitol, „Naționalismul creștin și reperatele sale în spațiul european în perioada interbelică”, ne propune atât o definiție a conceptelor de „naționalism” (ca exaltare a valorilor naționale) și „naționalism creștin” (ca încercare de creare a unei religii seculare, prin îmbinarea spiritualului, cu politicul), cât și principalele direcții de manifestare a naționalismului creștin în perioada cuprinsă între cele două războaie mondiale.

În continuarea acestor aserțiuni, cel de-al doilea capitol, „Naționalismul creștin în spațiul românesc în deceniul patru al secolului XX”, se concentrează pe explicarea modului în care naționalismul creștin și-a făcut loc printre „naționalismele” care s-au manifestat în societatea românească pe parcursul perioadei analizate. Proliferarea acestuia este pusă în directă legătură cu antisemitismul manifestat de o anumită parte a societății, fiind perceput de posteritate mai degrabă ca o ramură a național-socialismului, decât ca o ideologie în sine. În acest cadru s-a manifestat Nichifor Crainic atât în scris, cât și în activitatea sa politică de la sfârșitul perioadei interbelice.

Ultimul capitol, „Naționalismul creștin al lui Nichifor Crainic reflectat în opera sa din deceniul patru al secolului XX”, prezintă, pas cu pas, viața, activitatea și opera lui Nichifor Crainic, precum și elementele care au definit naționalismul său de factură creștină (înclinația spre extrema dreaptă, antisemitismul, convingerea că democrația este o amenințare pentru națiune, religie și spiritualitate, credința că religia și spiritualitatea sunt cele care pot contribui la dezvoltarea spiritului național și la crearea unei stabilități sociale etc.). Pozițiile adoptate în scris, coroborate cu activitatea sa politică (a făcut parte, ca secretar de stat, din guvernul legionar, mai apoi din guvernul instaurat de mareșalul Ion Antonescu), aveau să-i aducă în anii grei ai regimului comunist o condamnare de 15 ani, executată între anii 1947-1962, destin încercat de majoritatea celor care au aderat la ideile sale.

Concluzia la care a ajuns Iuliu-Marius Morariu în urma aprofundării scrierilor lui Nichifor Crainic este aceea că opera lăsată de acesta, dincolo de ideile controversate pe care le-a vehiculat, poate fi privită atât ca o contribuție la cunoașterea și înțelegerea unor aspecte de natură teologică și filosofică, cât și ca o alunecare pe panta naționalismului exacerbant. Totodată, aceasta poate fi privită și ca

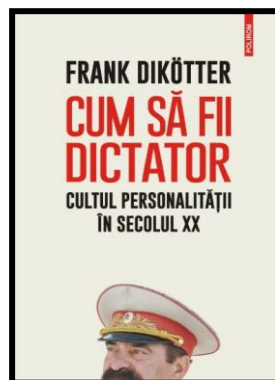
o sursă istorică pentru cercetătorii care studiază viața culturală și curente de gândire românești din perioada interbelică.

Prin urmare, putem afirma că lucrarea *The „Christian Nationalism” of Nichifor Crainic reflected in his Work from the 4th Decade of the 20th Century* reprezintă o veritabilă contribuție la cunoașterea modului în care naționalismul creștin s-a manifestat în spațiul românesc în contextul mutațiilor politice din ultimul deceniu al perioadei interbelice. Succesul analizei propuse de autorul Iuliu-Marius Morariu este dat de dubla sa specializare, de teolog și istoric, care i-au permis aprofundarea subiectului din două perspective diferite. Sperăm că cele prezentate în rândurile de mai sus vor constitui un îndemn pentru parcurgerea acestui volum, accesibil și pe site-ul oficial al editurii Presa Universitară Clujeană, de unde poate fi descărcat gratuit și consultat de către toți cei interesați.

Mihai-Octavian GROZA

Frank Dikotter, *Cum să fii dictator. Cultul personalității în secolul XX*, Iași, Editura Polirom, 2020, 309 p.:

Cartea lui Frank Dikotter, istoric olandez și profesor de științe umaniste la Universitatea din Hong Kong și senior *fellow* la Hoover Institution, readuce în atenția cititorilor modul în care dictatorii obțin și își consolidează puterea. Lucrarea este structurată pe 8 capitole, fiecare analizând ascensiunea, menținerea și decăderea de la putere a 8 dictatori semnificativi pentru secolul XX. Într-o ordine cronologică, în funcție de momentul preluării puterii, autorul îi analizează pe Mussolini (Italia), Hitler (Germania), Stalin (Uniunea Sovietică), Mao Zedong (Republica Populară Chineză), Kim Il-sung (Coreea de Nord), „Papa Doc” Duvalier (Haiti), Nicolae Ceaușescu (România), Mengistu (Etiopia).

Firul roșu, ce dă unitate întregii cărți, constă în demersul autorului de a identifica elementele comune pe care dictatorii le-au aplicat în consolidarea puterii, pornind de la conceptul de cult al personalității. Astfel, dincolo de analiza parcursului acestor dictatori, autorul caută să identifice acele demersuri specifice unui cult al personalității și a modului în care acesta a fost construit în diverse situații particulare dar mai ales, în diferite tipuri de regimuri. Prin acest unghi de analiză, lucrarea constituie și un demers teoretic ce vizează o mai bună delimitare conceptuală a *cultului personalității*, aspect susținut și printr-o prefață consistentă ce dă unitate întregii lucrări.

Autorul pleacă în analiza sa de la modul în care fiecare dintre dictatorii analizați au ajuns la putere. În majoritatea cazurilor, sursa puterii a fost violentă și datorată fie unei lovituri de stat, fie subminării conducerii existente. În același timp, au fost și unii dictatori care au ajuns la putere aparent democratic, ca urmare a unor alegeri și care au făcut ulterior eforturi să mențină această iluzie a legitimității și

relegitimării democratice, apelând la violență (de exemplu, cazul lui Mengistu). În ambele situații, dezvoltarea cultului personalității apare ca o modalitate mai trainică în vederea menținerii puterii, argument dezvoltat de Dikotter astfel: „*Un dictator trebuie să se bazeze pe armată, poliție secretă, gardă pretoriană, pe spioni, informatori, anchetatori, torționari. Dar cel mai bine este să susțină că obligația e, de fapt, consimțământ. Un dictator trebuie să însufle frică poporului său, dar dacă îi convinge pe oameni să îl aclame, probabil va supraviețui mai mult. Pe scurt, paradoxul dictatorului modern stă în faptul că trebuie să creeze iluzia că are sprijinul populației*” (p. 10).

Autorul identifică cu succes similitudini între metodele folosite atât în vederea obținerii sau după caz simulării adulației maselor, cât și pentru a-și distruge rivalii cu scopul final de a obține *supunere unanimă*. Acolo unde sau atunci când adulația devenea imposibil de obținut, propaganda era folosită pentru a reinterpretă realitatea în favoarea regimului instaurat de aceștia. Oamenii deveneau *supuși*, deși termenul *captiv* descrie mai bine situația acestora. Cu bună știință, aceștia își izolau națiunile, având totodată grijă să proiecteze în exterior o imagine de prosperitate dar și de încredere privind propria persoană. De câte ori era posibil, exploatau slăbiciunile democrațiilor sau se prezentau în ipostaza răului cel mai mic. Pentru unele cazuri, autorul descrie inclusiv felul în care aceste proiecții contrastau cu situațiile adesea tragice în care trăiau cetățenii din aceste state motiv pentru care, în cele din urmă, distorsionarea excesivă a realității a dus la decăderea acestora și de cele mai multe ori, la îndepărtarea lor violentă. De altfel, sfârșitul marcat de violență al acestor dictatori (cu excepția notabilă a celor din spațiul asiatic, unde cultul personalității s-a propagat până în zilele noastre), încheie fiecare dintre cele 8 analize, autorul urmărind să arate că astfel de derapaje sunt destinate eșecului.

Un alt aspect validat de toate analizele efectuate constă în eforturile acestor dictatori de a-și construi imagini *supraomenești* în față popoarelor pe care le conduceau. Biografiile lor erau scrise și rescrise în funcție de realitatea zilei și pentru a contura o origine curată, trecutul de luptător (evident exacerbând faptele acestora), inteligență și cultură peste medie, competență practic în orice domeniu, spiritul justițiar și altele. Autorul arată că în anumite cazuri atunci când regimurile instaurate de acești dictatori eșuau, cel puțin într-o fază inițială, cetățenii considerau că vina nu le poate fi atribuită liderilor, ci se datorează anturajului acestora, care fie implementau greșit indicațiile acestora, fie nu îi informau de realitate pentru ca aceștia să poată acționa corespunzător. Raționamentul acesta era însușit ulterior de dictatori pentru organizarea unor epurări și pentru consolidarea puterii (a se vedea cazul lui Mao). În fiecare situație, au existat perioade în care manipularea a funcționat, iar trezirea ulterioară la realitate nu a fost urmată și de o perioadă de eliberare. Iar când adulația nu mai venea de la sine, era impusă cu forța creând un climat de neîncredere, ceea ce determina implicit și incapacitatea de opoziție.

Autorul identifică și canalele de propagare a cultului personalității arătând că acești dictatori au apelat la o gama variată de mijloace de propagandă, integrând chiar tehnici *inovative* pentru epoca lor (de exemplu radio-ul și ulterior televiziunea) împreună cu o popularizare excesivă a scrierilor și discursurilor lor. Nu uită nici de *complici*, deoarece cultul personalității era construit de scriitori, jurnaliști și oameni de presă, cineaști, artiști și oameni politici deopotrivă. În exterior, diplomații duceau

o muncă asiduă în vederea proiectării unei imagini pozitive a dictatorilor și de cele mai multe ori aceștia se înfățișau ca personalități șarmante, inteligente și după caz, modeste sau impunătoare. Imaginea construită era atent studiată în prealabil, investindu-se atât financiar, cât și logistic în conturarea unui portret favorabil, chiar inofensiv, cu scopul de a contracara ecourile violențelor comise de aceștia. Contribuția la consolidarea imaginii dictatorului devenise, de altfel, un semn de loialitate, orice semn de opoziție fiind violent oprimat. Cu toate acestea, autorul arată că deși putem vorbi despre persoane inteligente și cu anumite calități, imaginea construită în jurul lor nu reflectă realitatea. Marcați de paranoia, aceștia trăiau cu obsesia menținerii cu orice cost a puterii, astfel încât regimurile lor au făcut milioane de victime.

Dincolo de aspectele comune privind tacticile utilizate de aceștia, autorul dă cursivitate cărții și prin identificarea conexiunilor dintre aceștia. Aceste conexiuni includ și formele de admirație unul față de celălalt (Hitler era fascinat de imaginea proiectată de Mussolini), forme de imitare (în România lui Ceaușescu, cultul personalității a luat amploare ca urmare a vizitei acestuia în statele comuniste din Asia), de adaptare și perfecționare a modelelor anterioare (Mao adaptează la contextul local metodele staliniste), deși aceștia au prezentat o capacitate limitată de învățare din „greșelile” celorlalți. În final, autorul reușește, la un anumit nivel, să contureze un portret colectiv al dictatorului secolului XX văzut din unghiul cultului personalității, în care diferențele apar mai degrabă din instrumentele folosite (de exemplu, preferința pentru statui) sau unele caracteristici personale, iar unitatea este dată de același scop final: consolidarea puterii absolute. Există, desigur, și acele elemente particulare fiecărui dictator, pe care autorul le prezintă adesea într-o notă anecdotică. Anticipăm totuși că atenția la detaliu a autorului nu îi va lăsa dezamăgiți pe cititori, mai ales că scrisul are cursivitatea specifică unui roman și pe alocuri, prezintă și elemente șocante cititorului contemporan.

Cu toate că autorul nu aduce informații noi privind biografia dictatorilor menționați, cartea nu este deficiară pe partea de documentare și include și o serie de ilustrații fotografice relevante. Notele și trimiterile bibliografice indică atât parcurgerea unor biografii de referință pentru personalitățile în cauză, dar și a unor documente oficiale în arhivele statelor de care aceștia aparțin. Pe de altă parte, este destul de clar că intenția autorului este să elaboreze o lucrare accesibilă publicului larg pe care o încheie printr-o postfață ce ne aduce în secolul XXI și ne atrage atenția asupra evenimentelor actuale. În aceasă manieră, Dikoter arată că validitatea argumentelor sale privind cultul personalității este valabilă și pentru secolul următor, cu mențiunea că dictatorii contemporani au noi metode și tactici în vederea construirii și consolidării acestui cult, iar cititorul, datorită unei mai bune creionări teoretice a termenului în cauză, va putea identifica mai ușor aceste derapaje.

Margareta-Gabriela NISIPEANU

„Book reviews”, *Astra Salvensis*, VIII (2020), no. 16, p. 341-349.